

Tomasz Wójcik

Polonizmy syntaktyczne

Studia Rossica Posnaniensia 2, 165-180

1971

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

METODYKA NAUCZANIA JĘZYKA ROSYJSKIEGO

TOMASZ WÓJCIK

Poznań

POLONIZMY SYNTAKTYCZNE

Błędy syntaktyczne, jakie popełniają uczniowie i studenci uczący się języka rosyjskiego, można podzielić na kilka grup. Rozpatrzmy je w zależności od wspólnej cechy dla wszystkich błędów danego typu syntaktycznego.

Substytucja syntaktyczna

Język rosyjski posiada cały szereg typowych konstrukcji syntaktycznych, obcych językowi polskiemu i nieumiejętność ich zastosowania świadczy nie tyle o błędnym — jak to się zwykle uważa — opanowaniu form gramatycznych, co raczej o nieopanowaniu ich w ogóle. Błędy zaczynają się dopiero wtedy, kiedy uczeń—student musi przekazać konkretny komunikat, uzupełniony przez określoną informację gramatyczną, a ponieważ nie zna odpowiedniej struktury syntaktycznej języka rosyjskiego, podstawia pod strukturę rosyjską strukturę typową dla języka polskiego. To przekazywanie konkretnych komunikatów obcojęzycznych za pomocą struktur języka ojczystego nazywam substytucją syntaktyczną. Błędy polegające na substytucji syntaktycznej świadczą o tym, że interferencja języka ojczystego dotyczy nie tylko leksyki (większa trudność w zapamiętywaniu form wyrazowych języka bardziej zbliżonego pod względem fonetycznym do ojczystego), ale rozciąga się również na składnię i o ile na płaszczyźnie leksyki utrudnia proces zapamiętywania poszczególnych wyrazów, o tyle na płaszczyźnie składni stanowi źródło najpoważniejszych błędów, tzn. błędów w użyciu form wyrazowych.

Chodzi tu o takie konstrukcje, jak:

- a) где бы ты ни был — gdziekolwiek będziesz (byłbyś)
- как бы ты ни учился — jakkolwiek będziesz się uczył
- куда ни посмотришь — gdziekolwiek spojrzysz
- когда бы то ни было — kiedykolwiek to będzie
- кому бы то ни было — komukolwiek
- с кем бы то ни было — z kimkolwiek itp.

Przykłady poprawnego użycia:

Каковы бы ни были испытания, которые будут нам навязаны, мы готовы встретить их решительно и уверенно. („Правда”)

Как ни много создано в стране новых машин и аппаратов, нас не могут устраивать нынешние темпы технического прогресса. („Известия”)

Мы не имеем права позволить *кому бы то ни было* расколоть наше движение... („Правда”)

И *как бы ни был* он поглощен другой работой, он всегда выполнял просьбу. (Эренбург)

b) нам этого не сделать — nie zrobimy tego

Odpowiednik polski jest nieadekwatny, ponieważ konstrukcja rosyjska zawiera odcień obiektywnej niemożliwości realizacji czynności i przekonania mówiącego o tej niemożliwości, w przeciwieństwie do konstrukcji *мы* этого не сделаем, która zakłada istnienie różnych przyczyn niezrealizowania czynności, zarówno obiektywnych, jak subiektywnych. Odcienie znaczeniowe przekazują nie semantyczne składniki struktury, ale forma.

Przykłady poprawnego użycia:

Только *снам не сбыться*. (Щипачев)

В десяти километрах от Сургута на правом, высоком берегу Оби есть очень удобная площадка, она называется Белый Яр. *Ее не найти* на картах, там всего несколько домиков. („Правда”)

- c) мужчина с седыми волосами — mężczyzna o siwych włosach
- мальчик с большими глазами — chłopiec o dużych oczach
- женщина с голубыми глазами — kobieta o niebieskich oczach
- человек пламенного сердца — człowiek o płomiennym sercu
- игроки такого масштаба — gracze na taką skalę

Przykłady poprawnego użycia:

Нагильнов — *человек крайностей* и безудержного *темперамента*. (Целикова, История советской литературы)

В то же время это *человек высоких моральных принципов*... (Целикова)

В клубных командах, приехавших к нам, не было *игроков такого масштаба*, как Пеле и Гарринча. („Известия”)

d) Inne konstrukcje:

Спрашивается: могли ли научные сотрудники сами решить такую задачу? („Правда”)

В таких случаях *едва ли* можно возлагать вину на работников производства. („Правда”)

Все *только* и говорили, *что* о бдительности. (Эренбург)

Powyżej przytoczono przykłady konstrukcji rosyjskich, które przez uczących się języka rosyjskiego na ogół nie są używane. Nie tylko dlatego, że uczniowie—studenci konstrukcji tych mogą nie znać, ale przede wszystkim dlatego, że są one obce językowi polskiemu. Tak więc język rosyjski, opanowany

przez polskiego studenta, jest nieraz uboższy o niektóre konstrukcje syntaktyczne. Uczący się języka rosyjskiego w wypadkach, kiedy to jest konieczne, dokonuje zamiany konstrukcji typowo rosyjskiej na konstrukcję wspólną obu językom:

все только и говорили, что о... — все говорили только о том, что...;
спрашивается — напрашивается вопрос, возникает вопрос, хотелось бы спросить;

нам этого не сделать — мы этого не сделаем.

Trudności (i jednocześnie błędy) powstają wówczas, kiedy trzeba przetłumaczyć np. *gdziekolwiek spojrzysz, dokądkolwiek pojedziesz, kimkolwiek jesteś, książka o nakładzie 5 tysięcy egzemplarzy, most o długości pół kilometra, kobieta o niebieskich oczach* itp.

Substytucja syntaktyczna dotyczy nie tylko całych typowych dla języka rosyjskiego konstrukcji, ale obejmuje również formy wyrazowe, a przede wszystkim zakres ich użycia. Użycie niewłaściwej formy jest powodowane interferencją języka ojczystego i polega na podstawieniu formy języka ojczystego w miejsce formy obcojęzycznej. Dzieje się to podświadomie, ponieważ interferencja jako czynnik negatywny w nauce języka obcego jest — w przeciwieństwie do myślenia refleksyjnego — zawsze podświadoma. Myślenie refleksyjne nie wyeliminuje interferencji z procesu uczenia się języka obcego. Jedynym sposobem jest tutaj zapamiętywanie struktur i form rosyjskich wyłącznie na płaszczyźnie języka rosyjskiego, bez jakiegokolwiek sugerowania się formami polskimi.

Zakres użycia formy

Zazwyczaj w nauczaniu języka rosyjskiego zwracana jest większa uwaga na zakres znaczenia wyrazów niż na zakres użycia form. Że różnica między jednym a drugim nie jest bagatelna, świadczy wiele typowych błędów, jakie popełniają osoby uczące się języka rosyjskiego. A oto przykłady:

a) w gazetach dużo się pisze o lotach kosmicznych — в газетах много пишется о космических полетах; tę książkę szybko się czyta — эту книгу быстро читается.

Formie nieosobowej czasownika odpowiada w jęz. rosyjskim forma 3. os. liczby mnogiej bez zaimka они, np.:

pisze się — пишут
mówi się — говорят
bada się — изучают.

Zresztą niezależnie od sposobu przetłumaczenia na język polski w języku rosyjskim rzeczownik przy czasowniku z partykułą -ся, jeżeli nie jest zaprzeczony, stoi w mianowniku:

измеряется глубина океана, изучаются морские течения подо льдом,
наблюдаются магнитные явления, строится новый район.

Te wszystkie konstrukcje odpowiadają stronie biernej w języku polskim, ale różnica dotyczy tylko czasowników niedokonanych.

b) to się nie stało — это не случилось, это не произошло

zamiast: этого не случилось, этого не произошло

nie minęła godzina — не прошел час

zamiast: не прошло часа;

Inne konstrukcje typowo rosyjskie:

не проходит дня

не появилось сообщений о...

действенных мер не принимается

этого не существует

c) nadano imię — надано имя, zamiast дали имя.

Uczący się języka rosyjskiego rzadko uświadamiają sobie, że formy podpisano, принято, сделано itd. nie są ekwiwalentami form *podpisano, przyjęto, zrobiono*, bo taki ekwiwalent tych form w języku rosyjskim nie istnieje, a jeżeli mówimy сделано в СССР, подписано к печати, принято решение, to nigdy nie zapytujemy kogo, что? ale: кто, что? Принято (было, будет) постановление, сделано (было, будет) в СССР, подписано (было, будет) к печати, отпечатано (было, будет) в типографии. Formy rosyjskie są krótkimi formami imiesłowów, podczas gdy polskie (*zrobiono, napisano* itd.) są nieosobowymi formami czasownika i stąd m. in. różnica w rekcji przypadkowej.

d) jako jeden z pierwszych

— как одни из первых

zamiast:

одним из первых

jako ostatni przybiegł na metę — как последний прибежал к финишу

zamiast:

последним прибежал к финишу

W nauczaniu języka rosyjskiego należy zwrócić uwagę na to, że polskiej konstrukcji „jako + liczebnik porządkowy + czasownik” odpowiada w języku rosyjskim forma narzędnika w połączeniu z czasownikiem. Tak więc ekwiwalentem wyrazu jest w jęz. rosyjskim forma. Dotyczy to również rekcji czasownika: *on pracuje jako nauczyciel* — он работает как учитель zamiast он работает учителем. Zakres użycia wyrazu jak w języku rosyjskim jest inny niż w polskim i to najlepiej wyjaśnić uczącym się na przykładach zdań, niekoniecznie uciekając się do ich interpretacji.

e) Typowa dla języka rosyjskiego jest konstrukcja „rzeczownik + bezokolicznik”. W przeciwieństwie do języka polskiego rzeczowniki wykazują tę samą rekcję, co czasowniki. Porównajmy:

он думает жениться — мысль жениться

она может пользоваться — возможность пользоваться

мечтает стать летчиком — мечта стать летчиком

не умеет организовать — неумение организовать

просит написать — просьба написать.

W języku polskim z nielicznymi wyjątkami (np. *czas położyć się spać*) rzeczownik nie może rządzić bezokolicznikiem. Powiemy zatem: *myśl o ożenku, możliwość korzystania, prośba o napisanie* itd. Uczący się języka rosyjskiego, zamiast operować strukturą rosyjską, tłumaczy poszczególne składniki semantyczne struktury polskiej i wtedy powstają takie polonizmy, jak: *разрешение закурения, просьба о написании, неумение организации, умение чтения и писания*.

f) Szczególnie trudne do opanowania przez uczących się języka rosyjskiego są czasowniki rządzące inną formą niż ich polskie ekwiwalenty: *продолжать, заставлять, просить* i inne, łączące się z bezokolicznikiem. Uczniowie/studenci na ogół nie używają konstrukcji „*прошу + bezokolicznik*”, używają natomiast, pod wpływem języka polskiego, konstrukcji „*прошу, чтобы + forma czasu przeszłego*”:

прошу сказать — прошу, чтобы вы сказали
прошу вас к нам приехать — прошу, чтобы вы к нам приехали
просили их повторить материал — просили, чтобы они повторили.

Podobnie trudny do opanowania jest czasownik *продолжать*. Uczniowie tłumaczą pod wpływem polskiego *продолжали чтение* albo: *читали дальше* zamiast: *продолжали читать*; *молчали дальше* zamiast: *продолжали молчать* itp.

Czasownik *заставлять, заставить* jest wypierany przez czasowniki *велеть, приказать, принудить* itd. Tak więc zamiast *учитель заставил всех это сделать* uczniowie powiedzą: *велел всем это сделать, приказал всем это сделать* itd. Wprawdzie nie są to błędne formy gramatyczne, ale język rosyjski, zubożony o struktury obce językowi polskiemu, wydać się musi nieco dziwny. Uczeń czy student powinien się nauczyć operowania nie tylko strukturami wspólnymi dla obu języków, a na to niestety nie zawsze zwraca się uwagę.

g) Inny niż w polskim jest zakres użycia formy liczby mnogiej. Uczniowie tłumaczą np.:

język polski i rosyjski — язык польский и русский
zamiast: польский и русский языки
народ polski i bułgarski — народ польский и болгарский
zamiast: польский и болгарский народы

To samo dotyczy formy czasownika:

в przedziale siedział mężczyzna i dziewczynka — в купе сидел мужчина
и девочка

zamiast: в купе сидели мужчина и девочка.

W nauczaniu języka rosyjskiego trzeba położyć szczególny nacisk na tę formę:

На аэродроме *были* мороз и ночь. (Лидин)

И Бунин и Репин *уехали* за границу. (Эренбург)

Оружие *несли* молодежь и мальчуганы. (Н. Островский)

Здесь же *имеются* кафе и магазин-гастроном. (Известия)

Отец с матерью *отправились* в ту заповедную страну, которая называется городом, и *взяли* меня с собой. (Бунин).

h) To samo dotyczy form krótkich:

słuchać szmery — uczeń tłumaczy: слышно шорохи (кого, что?)

zamiast: *слышны* шорохи (кто, что?).

Jest tu popełniany przez uczących się języka rosyjskiego podwójny błąd, z tym, że tylko jeden realizuje się w mowie, drugi pozostaje w świadomości (myślenie refleksyjne) lub — co jeszcze gorzej — w podświadomości mówiącego (nawyk). Pierwszy błąd polega, jak to było powiedziane wyżej, na użyciu formy liczby pojedynczej zamiast formy liczby mnogiej, drugi natomiast (nie ujawniony na zewnątrz dzięki brakowi zróżnicowania formalnego mianownika i biernika) polega na użyciu biernika zamiast mianownika (patrz punkt a). Jeżeli chcemy wykryć ten drugi błąd, dajemy do przetłumaczenia w tej samej konstrukcji rzeczownik rodzaju żeńskiego:

widać rzekę — uczeń tłumaczy: видно реку

zamiast: видна река

Użycie niewłaściwej formy wynika tutaj stąd, że uczeń/student traktuje formę видно/слышно jako dokładny ekwiwalent polskiej *widać, słysząc*, co oczywiście jest błędne.

i) Warto w nauczaniu języka rosyjskiego zwrócić uwagę na zakres użycia bezokolicznika, o wiele szerszy niż w języku polskim. Weźmy dla przykładu takie wypadki użycia, jak wspomniane już:

1) нам этого не сделать

2) умение читать, просьба приехать

3) продолжает читать.

Są to jednak konstrukcje typowo rosyjskie i jeżeli uczeń/student ich nie zna, zastępuje innymi, wspólnymi dla obu języków. Najczęstsze błędy w zakresie użycia bezokolicznika dotyczą czasu przyszłego, gdzie uczący się używają form polskich:

я буду писал — zamiast: я буду писать

она будет делала — „ она будет делать

мы будем могли — „ мы сможем.

j) Przy czasownikach ruchu uczniowie używają miejscownika zamiast biernika: я положил книгу на столе, он встал в очереди.

А także: где ты спрятал мою книгу? где она делась? где идешь?

Użycie przypadku zależy tutaj od czasownika. Błędy są jednak również popełniane tam, gdzie nie ma rekcji czasownika.

Formy przypadków

Do najczęstszych błędów, polegających na użyciu — pod wpływem języka polskiego — niewłaściwej formy przypadku, należą następujące:

a) Użycie miejscownika zamiast biernika (przy wyrażeniu stosunków czasowych):

в этих годах — zamiast: в эти годы
 в этом времени — ,, в это время
 в данном моменте — ,, в данный момент.

b) W tych samych połączeniach używany jest błędnie przez uczących się języka rosyjskiego mianownik liczby mnogiej zamiast dopełniacza liczby pojedynczej:

два мальчика — zamiast: два мальчика
 три столы — ,, три стола
 четыре дома — ,, четыре дома.

c) Przymiotnik, liczebnik porządkowy i zaimek przymiotny w połączeniu z liczebnikiem głównym два, три, четыре i rzeczownikiem rodzaju męskiego lub nijakiego z reguły stoi w dopełniaczu liczby mnogiej: два спелых яблока три высоких дома, четыре первых тома. Uczniowie tłumaczą: два спелые яблока, три высокие дома, четыре первые томы.

Dotyczy to również liczebnika оба:

оба наши инженеры — zamiast: оба наших инженера.

d) W rzeczownikach łączących się z liczebnikami głównymi używana jest błędnie forma dopełniacza zamiast miejscownika w konstrukcjach typu:

в двух стах метров — zamiast: в двух стах метрах
 в сорока шагов — ,, в сорока шагах
 в пяти километров — ,, в пяти километрах.

e) W połączeniu z zaimkiem каждый:

каждого дня lub в каждый день — zamiast: каждый день
 каждого вечера lub в каждый вечер — zamiast: каждый вечер.

f) Nieznajomość właściwości syntaktycznych przyimków (poprzestawianie na podaniu tzw. znaczenia) prowadzi do błędów takich, jak:

против войне — zamiast: против войны
 против тебе — ,, против тебя
 по улицах — ,, по улицам.

Zakres użycia wyrazu

Chodzi tu o niektóre wyrazy (przede wszystkim zaimki, przysłówki, przyimki i spójniki), których zakres użycia w języku rosyjskim nie pokrywa się z zakresem użycia ich polskich odpowiedników. Nieuwzględnianie zakresu użycia wyrazów w nauczaniu języka rosyjskiego prowadzi do wielu polonizmów. Mogą to być takie, jak na przykład:

a) Używanie zaimka *который* zamiast *какой*. W przeciwieństwie do języka polskiego zaimek *который* bywa używany tylko w znaczeniu *który z kolei?* Uczniowie tłumaczą polskie *w którym roku?* na rosyjskie *в котором году?* zamiast *в каком году?* Chodzi tu nie o kolejność roku, ale o jego nazwę liczbową. To samo dotyczy takich zwrotów, jak: *какое сегодня число?* na *какой остановке?*

b) Różnicę obserwujemy w zakresie użycia wyrazów *так* i *такой*, np.:
nie oglądałem tak ciekawego filmu —
 я не смотрел *такой* интересной картины
po raz pierwszy spotkałem tak upartego chłopca —
 я впервые встретил *такого* упрямого мальчика.

Uczniowie piszą i mówią:

так интересный фильм zamiast: *такой* интересный фильм
так интересная книга zamiast: *такая* интересная книга.

Należy zaramiętać:

как хорошо жить! (przysłówek)
как хороша жизнь! (krótka forma przymiotnika)
какой красивый день! (pełna forma przymiotnika).

c) Dużo kłopotów sprawiają uczącym się języka rosyjskiego zaimki osobowe. Uczniowie/studenci myślą zaimki *этот* i *тот*, tłumacząc dokładnie z języka polskiego. Tymczasem zakres użycia tych zaimków w obu językach jest inny. Porównajmy:

1) przy przeciwstawieniu:

ten ołówek jest czerwony, a tamten niebieski —
 этот карандаш красный, а тот — синий
 Ale:

2) zaprosiłem koleżankę do kina, lecz ta odmówiła
 я пригласил подругу в кино, но *та* отказалась
 Два солдата привели мать и дочь. И *те* без сил
 опустились на траву. (Зощенко)

3) w utartych wyrażeniach:

во что **бы** *то* ни стало
 где бы *то* ни было itp.

4) w zdaniach złożonych i wszędzie tam, gdzie występuje element relacyjny, tzw. соотнесительное слово: *ту* книгу, которая; в *то* время как; в *те* годы, когда; с *тем*, чтобы.

5) w zwrotach:

тем временем
 между *тем*
тем самым.

6) *ten* sam i pozostałe formy:

тот же, та же ...

d) Polskie *żaden* ma dwa odpowiedniki w języku rosyjskim: никакой і ни один, uczniowie jednak prawie zawsze używają tylko zaimka никакой, nawet tam, gdzie on wyraźnie razi:

żaden z nas — никакой из нас zamiast: ни одни из нас

żaden z narodów — никакой из народов zamiast: ни один из народов

e) Polskie „*sam*” posiada trzy odpowiedniki rosyjskie: сам, один і самый.

Porównajmy:

1) я сам это сделаю (nikt mi nie pomoże)

2) я один это сделаю (nikt oprócz mnie nie zrobi)

3) у самого берега, на самом краю, тем самым itd.

f) Polskiemu *jako* odpowiada forma narzędnika bez przyimka oraz как:

1) она pracuje jako nauczycielka — она работает учительницей

jako chłopiec często bywałem u nich — мальчиком я часто бывал у них
Migurski jako student bywał u Jaczewskich — Мигурский студентом бывал у Ячевских.

2) В то время я работал в хлебопекарне *как* „подручный” пекаря. (Горький)

Умер Валишевский, как подлинный художник. (Паустовский)

Уczniowie błędnie piszą i mówią:

она работает как учительница, она родилась как дочь рабочего.

g) Trudności występują przy tłumaczeniu czasownika „*mieć*”. Rozpatrzmy niektóre przypadki jego użycia:

mam książkę — у меня есть книга

mam 20 lat — мне 20 лет

mam prawo do nauki — имею право на учебу

mam jeszcze napisać do brata — мне надо еще написать брату

samolot miał lecieć na Warszawę — самолет должен был лететь на Варшаву

mam nadzieję, że — надеюсь, что

nie mam po co tam jechać — мне незачем туда ехать.

W pytaniach:

czy masz brata? — есть ли у тебя брат?

czy masz do kogo zwrócić się o pomoc? — есть ли тебе к кому обратиться за помощью?

h) W zwrotach:

co pięć dni — каждые пять дней

co kwadrans — каждую четверть

co drugi poniedziałek — каждый второй понедельник itd.

i) W zaimkach:

ktokolwiek — кто бы то ни был, кто-нибудь, кто-либо

sokolwiek — что бы то ни было, что-нибудь, что-либо

gdzieskolwiek — где бы то ни было, где-нибудь, где-либо

dokadkolwiek — куда бы то ни было, куда-нибудь, куда-либо

kiedykolwiek — когда бы то ни было, когда-нибудь, когда-либо
z kimkolwiek — с кем бы то ни было, с кем-нибудь, с кем-либо.

j) W użyciu zaimków nieokreślonych:

gdzieś go już widziałem — я уже *где-то* его видел

spotkamy się *gdzieś* — (мы) встретимся *где-нибудь*

widziałem już ją *kiedyś* — я ее уже *когда-то* видел

spotkamy się kiedyś (kiedy indziej) — мы встретимся *когда-нибудь*
(в другое время).

k) Polskiemu *ci, którzy* i *ci, co* odpowiada те, кто: те, кого не было в школе,
должны были прийти с родителями,

lub w przypadkach zależnych: тех, кого; тем, кто; с теми, кому; о тех, с кеми ...

Uczniowie nie używają konstrukcji те, кто, zastępując ją całkowicie przez konstrukcję те, которые ...

l) Polskiemu *się* odpowiada nie tylko partykuła -ся, -сь, ale również zaimek *się*: чувствовать себя, вести себя, считать себя, держать себя, называть себя itd.,

Uczniowie mówią: чувствоваться, считаться, держаться, nie zdając sobie sprawy z innego znaczenia tych form.

l) Polskiemu *nic* odpowiada ничего:

nic się nie stało — ничего не случилось

nic nie widzę — ничего не вижу itd.

Uczniowie tłumaczą błędnie: ничто не случилось, ничто не вижу.

m) Polskiemu *ale* odpowiada przy przeciwstawieniu czynności zaprzeczzonej spójnik *a*, a przy przeciwstawieniu dwóch jednocześnie przebiegających czynności (stanów, procesów, cech, przedmiotów) — spójnik *no*. Porównajmy:

не ты, а я

не красный, а зеленый

не лгу, а говорю правду

oraz:

идет дождь, но светит солнце

она поедет, но я останусь.

Uczniowie mówią na odwrót:

она поедет, а я останусь

не ты, но я.

n) Inny niż w języku polskim jest zakres użycia spójnika *и*, który bywa używany zawsze, ilekroć w zdaniu rosyjskim występuje przyimek *между*.

Uczniowie mówią:

между мной а тобой *zamiast*: между мной и тобой

между столом а стеной „ между столом и стеной

между одним а другим „ между одним и другим.

o) То samo dotyczy użycia wyrazów *где*, *куда*:

где идешь? zamiast: куда идешь?

где ты поехал? ,, куда ты поехал?

p) Na początku zdania złożonego z podrzędnym przyczyny uczniowie błędnie używają spójnika потому что zamiast так как:

потому что она заболела, то не пришла в школу

zamiast: так как она заболела, то не пришла в школу

r) Szczególną trudność stanowi zakres użycia niektórych przyimków, zwłaszcza podobnych pod względem brzmienia do polskich. Do najczęstszych błędów należą tu następujące:

1) nadużywanie przyimka:

в каждый вечер zamiast: каждый вечер

он работал через день ,, он работал день

за каждым разом ,, каждый раз

написал к брату ,, написал брату.

2) użycie niewłaściwego przyimka:

через тебя в значении: из-за тебя

за два дня ,, через два дня

по войне ,, после войны.

3) w konstrukcjach przyimkowych:

на пять минут перед отъездом, несколько шагов отсюда

zamiast: за пять минут до отъезда, в нескольких шагах отсюда.

4) Inne błędy związane z użyciem przyimków dotyczą rekcji przyimkowej czasownika i są omówione niżej.

Rekcja czasownika

Rekcja czasowników rosyjskich należy do najtrudniejszych zagadnień gramatyki rosyjskiej. Okazuje się, że sama znajomość paradygmatów i umiejętność odmiany jakiegokolwiek rzeczownika czy czasownika nie wystarcza; oprócz stosunków paradygmatycznych (asocjacyjnych) niemniej ważne są stosunki syntagmatyczne, tj. stosunki pomiędzy elementami języka na płaszczyźnie tekstu. Właściwy wybór przypadku zależy od właściwości syntaktycznych wyrazu, z którym się forma przypadkowa łączy. W nauczaniu języka rosyjskiego znajomość wyizolowanych paradygmatów powinna ustąpić miejsca umiejętności użycia form, czyli praktycznie rzecz biorąc — znajomości struktur językowych.

Rozróżniamy przyimkową i bezprzyimkową rekcję czasownika. Nie sposób wymienić tutaj wszystkie poszczególne błędy, ograniczymy się tylko do podania kilku przykładów.

a) Rekcja bezprzyimkowa. Błędy polegają na użyciu takiej samej jak w polskim formy przypadkowej:

я обрадовался его приездом	zamiast:	его приезде
мы любим слушать музыки	„	слушать музыку
я благодарю вам	„	благодарю вас
соблюдаем очереди, порядка	„	очередь, порядок
изменили родину	„	изменили родине
подражали его	„	подражали ему
я учусь русского языка	„	русскому языку
я овладел русский язык	„	русским языком.

b) Użycie formy bezprzymkowej (do tego często w niewłaściwym przypadku) zamiast formy z przymkiem:

свели движения противника	zamiast:	за движениями
чему ты прислушиваешься?	„	к чему?

c) Użycie formy z przymkiem (do tego w niewłaściwym przypadku) zamiast bezprzymkowej:

заслуживает на внимание	zamiast:	заслуживает внимания
улыбается к ней	„	улыбается ей
написала к нему	„	написала ему
обрадовался из приезда	„	обрадовался приезду
посещал в школу	„	посещал школу
из чего она была известна?	„	чем она была известна?

d) Użycie właściwego przymka, ale niewłaściwego przypadku:

настаивали на то, чтобы	zamiast:	на том, чтобы
сомневались в то, что	„	в том, что
болели за командой	„	болели за команду
произвели впечатление на ней	„	на нее
опирались на том, что	„	на то, что
легли на диване	„	легли на диван
просили о то, чтобы	„	просили о том, чтобы
влюбился в ней	„	влюбился в нее.

e) Przypadek i przymek są zupełnie różne niż w języku polskim:

он женился с ней	zamiast:	он женился на ней
о что ты его подозреваешь?	„	в чем ты его подозреваешь?
о что они вас обвиняют?	„	в чем они вас обвиняют?

Szyk wyrazów

Najczęściej spotykane błędy w szyku wyrazów są następujące:

a) книга, которой автор	zamiast:	книга, автор которой
сосед, которого сын	„	сосед, сын которого

Zwróćmy uwagę:

В стране издается около восьми тысяч газет, *разовый тираж которых превышает сто миллионов экземпляров ... („Правда”)*

Его полюбила знаменитая актриса Айседора Дункан, *на танцы которой* я с восхищением смотрел в гимназические годы. (Эренбург)

b) Należy pamiętać o szyku przydawki, która z reguły występuje przed wyrazem określanym: зарубежная кинокартина, немецкий язык, мой сын, наша работа, интересная книга, исторический роман.

Przestawienie szyku jest niekiedy równoznaczne ze zmianą funkcji wyrazu będącego przydawką: сын — мой; работа — ваша; книга — интересная.

Oczywiście towarzyszyć temu musi odpowiednia intonacja. W utworach literackich szyk wyrazów może być celowo naruszony, ale w nauczaniu języka rosyjskiego należałoby tego unikać, ponieważ normę dla uczącego się stanowi język stylistycznie neutralny.

c) Zmiana szyku wyrazów prowadzi do zmiany znaczenia również w wypadku połączeń rzeczowników z liczebnikami głównymi.

Porównajmy:

1) два километра	—	dwa kilometry
пять минут	—	pięć minut
десять человек	—	dziesięć osób
через четыре часа	—	za cztery godziny
в двадцати шагах	—	w odległości dwudziestu kroków
2) километра два	—	około dwóch kilometrów
минут пять	—	około pięciu minut
человек десять	—	około dziesięciu osób
часа через четыре	—	za jakieś cztery godziny
шагах в двадцати	—	w odległości około 20 kroków.

d) Zaimki uogólniające w języku rosyjskim w połączeniu z zaimkami wskazującymi lub osobowymi z reguły wykazują inny szyk: все это. Przestawienie może być celowe, jeśli chodzi mówiącemu o podkreślenie zaimka uogólniającego, jednak u osób uczących się języka rosyjskiego szyk przestawny dominuje prawie bez wyjątku: это все, мы все, они все.

Sposób łączenia form

Błędy są tutaj rzadkie, najczęściej popełniany jest błąd polegający na przestawieniu partykuły -ся. W języku polskim zaimek zwrotny *się* charakteryzuje się większą swobodą syntaktyczną i może zajmować pozycję przed czasownikiem i po nim. Uczący się języka rosyjskiego łączą -ся z formą osobową czasownika zamiast z bezokolicznikiem (w konstrukcjach „forma osobowa czasownika + bezokolicznik czasownika z partykułą -ся”):

она не хочется учить *zamiast*: она не хочет учиться.

Jeżeli w 3. osobie liczby poj. czasownik jest użyty bezosobowo i wówczas

występuje z partykulą -ся, to partykuła ta, w odróżnieniu od zaimka „sie”, występuje z obiema formami czasownikowymi:

(нам) не хочется учиться

Inny typowy błąd to nieoddzielanie partykuł przeczących ни- i не-, kiedy zaimki przeczące występują z przyimkami:

с никем	zamiast:	ни с кем
с некем	„	не с кем
с ничем	„	ни с чем
для ничего	„	ни для чего
на никого	„	ни на кого
от никого	„	ни от кого
о ничем	„	ни о чем itd.

Właściwości syntaktyczne wyrazu

Aby uniknąć błędów syntaktycznych, uczący się języka rosyjskiego powinien zapamiętywać nie tylko właściwości morfologiczne wyrazu (rodzaj, przypadek, liczbę, osobę), ale również to, co ujawnia się dopiero w związkach z innymi wyrazami — właściwości syntaktyczne. Nie podaje tego żaden słownik i żaden podręcznik gramatyki, ale może zwracać uwagę uczącemu się na właściwości syntaktyczne wyrazów лектор czy nauczyciel języka rosyjskiego.

Do właściwości syntaktycznych wyrazu, które — jak wspomniano — ujawniają się (w przeciwieństwie do właściwości morfologicznych) dopiero 1) w stosunkach z innymi wyrazami i do tego 2) w stosunkach poziomych (nie w paradygmatach, ale w strukturach), należą: rekcja, konotacja, szyk, sposób łączenia, zakres użycia formy gramatycznej, zakres użycia wyrazu. Zagadnienie konotacji nie zostało omówione w artykule z uwagi na to, że uczącemu się wystarczy znajomość rekcji. Konotacja formalna jako odwrotność rekcji może być pominięta w procesie nauczania języka (jako właściwość syntaktyczna wyrazu).

Uczący się musi zapamiętać np., że czasowniki убедитьсЯ, сомневаться, упрекать, подозревать, признаться, разочароваться rządzą dopełnieniem „В + miejscownik”, nie musi natomiast wiedzieć, że z formą книгу, газету, сумку, доску łączy się forma czasownika przechodniego, ponieważ w tekście (przy wyrażaniu myśli) pojawia się najpierw czasownik jako predykat, a przy najmniej wcześniej od członu zależnego główny człon grupy syntaktycznej. Znaczenie natomiast ma konotacja semantyczna, gdzie człon zależny konotuje nie formę (bądź nie tylko formę), ale przede wszystkim sformalizowane znaczenie członu głównego. Błędy, jakie tutaj powstają, nie są

jednak błędami syntaktycznymi i dlatego zagadnienie konotacji semantycznej pominięto w artykule.

Uwagi końcowe i wnioski

1) W artykule omówiono nie wszystkie błędy, ale niektóre ich typy. Nieuwzględnienie jakiegoś błędu nie znaczy, że nie został uwzględniony typ, do którego należy dany błąd syntaktyczny (np. в тысяча девятьсот шестидесятом девятом zamiast в тысяча девятьсот шестьдесят девятом году).

2) Wszystkie błędy syntaktyczne wynikają z niezajomości właściwości syntaktycznych wyrazu (rekcja, szyk, zakres użycia formy, zakres użycia wyrazu, sposób łączenia form).

3) Najwłaściwszym sposobem opanowania właściwości syntaktycznych wyrazów wydaje się zapamiętywanie konkretnych grup syntaktycznych, które są jednocześnie nosicielami abstrakcyjnych struktur.

4) Błędy syntaktyczne, jeśli chodzi o ich charakter, są błędami substytucji syntaktycznej, przez którą rozumieć podświadome operowanie abstraktem języka ojczystego w procesie wyrażania obcojęzycznego konkretnego semantycznego.

5) Błędy syntaktyczne dowodzą, że interferencja języka ojczystego w procesie nauczania języka obcego dotyczy nie tylko elementów leksyki i morfologii, ale rozciąga się na płaszczyznę struktur syntaktycznych. Nic dziwnego, ponieważ tradycyjne traktowanie morfologii — odrębnie od składni — jest błędne. Nie można odrywać morfologii od składni, morfologia i składnia tworzy całość, przeciwstawiającą się leksyce z jednej strony i fonologii — z drugiej.

6) Eliminowanie interferencji języka ojczystego w procesie nauczania języka obcego powinno zatem między innymi, jeżeli nie przede wszystkim, polegać na eliminowaniu błędów substytucji syntaktycznej.

7) W procesie nauczania języka rosyjskiego zwraca się większą uwagę na konkret językowy (tekst) niż na abstrakt (struktura). Nauczanie gramatyki powinno polegać nie na interpretacji i analizie konkretnych faktów leksykalnych, ale na nauczaniu — w oparciu głównie o zaprogramowane ćwiczenia konwersacyjne — struktury językowej, której opanowanie jest równoznaczne z opanowaniem nawyków językowych.

8) Różnice między językiem polskim a rosyjskim na płaszczyznach elementów znaczących dotyczą formy i znaczenia (leksykalno-semantyczne), funkcji elementów językowych (funkcjonalne) oraz struktury syntaktycznej języka (strukturalno-syntaktyczne). Nieuwzględnianie tych różnic w procesie nauczania języka rosyjskiego prowadzi do wielu błędów syntaktycznych, które wykorzenieć jest bardzo trudno.

9) Łatwiej jest zapobiec błędom, niż je wykorzenieć.

ТОМАШ ВУЙЦИК

СИНТАКСИЧЕСКИЕ ПОЛОНИЗМЫ

Резюме

В статье рассматриваются синтаксические ошибки, какие делают и допускают изучающие русский язык.

Среди синтаксических ошибок можно выделить несколько групп (типов), в зависимости от структурных различий на синтаксическом уровне русского и польского языков. Анализируя разные типы ошибок, автор приходит к выводу, что так называемая интерференция родного языка состоит не в чём ином, как в синтаксической субституции, через которую он понимает передачу конкретных иноязычных сообщений с помощью структурных синтаксических моделей родного языка.

Каждому из языков свойственны, кроме общих с другими языками, индивидуальные (характерные лишь для него одного) синтаксические конструкции, как напр.: *где бы ты ни был, куда ни помотришь, с кем бы то ни было; снам не сбыться, нам этого не сделать* и т.д. На эти конструкции должно быть обращено большее внимание в процессе обучения русскому языку поляков.

Далее автор рассматривает подробно такие вопросы, как: сфера употребления грамматических форм в польском и русском языках, формы косвенных падежей, сфера употребления некоторых частей речи, глагольное управление, порядок слов, способ сочетания компонентов словоформы, синтаксические признаки слова.

SYNTACTIC POLONISMS

by

TOMASZ WÓJCİK

Summary

In the present article the author sets out to analyze syntactic mistakes made by Polish learners of Russian.

Several groups (or types) of syntactic mistakes may be distinguished according to the structural differences that occur on the syntactic levels of Polish and Russian. On the basis of the analysis of the various types of mistakes the author comes to the conclusion that the so-called interference of the source language consists in nothing else than in syntactic substitution by which he implies the transmission of concrete messages of the target language by means of the syntactic structures of the source language.

Every language, apart from structures that it has in common with all other languages, has its own peculiar syntactic structures, e.g. the Russian *где бы ты ни был, куда ни помотришь, с кем бы то ни было, снам не сбыться, нам этого не сделать*.

Such structures should be given more attention to by Polish learners of Russian.

Next, the author discusses in detail such problems as the scope of grammatical forms both in Polish and Russian, forms of dependent cases, the scope of certain parts of speech, verb reaction, word order, the ways of combining word components, and the syntactic properties of the word.